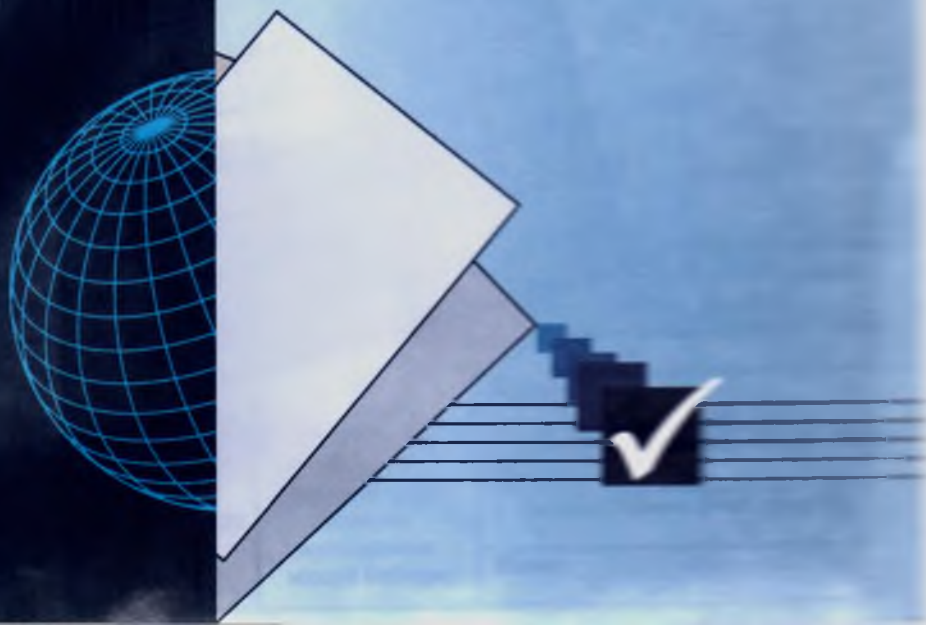

Министерство на образованието и науката

НАРЗУЛИА ЖУРЪЕВ

**МАЪНАВИЯТ -
ОДАМ ВА ОЛАМ
ХАЛОСКОРИ**

4
96
РЕСПУБЛИКА МАЪНАВИЯТ ВА МАЪРИФАТ МАРКАЗИ

НАРЗУЛЛА ЖЎРАЕВ

МАЪНАВИЯТ – ОДАМ ВА ОЛАМ ХАЛОСКОРИ

Вилоят
маънавият ва
маърифат
бошқармасидан
совға

ТОШКЕНТ «МАЪНАВИЯТ» 2018

УЎК: 17.022.1

КБК: 87.60

Ж 96

Жўраев, Нарзулла.

Ж 96

Маънавият – одам ва олам халоскори [Матн] /
Н. Жўраев. – Тошкент: «Маънавият», 2018. – 32 б.

ISBN 978-9943-04-354-1

Бугун маънавият ва маърифат масалалари юргимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг муҳим омили ва зарур эҳтиёжи сифатида давлат сиёсати даражасига олиб чиқилди. Ушбу рисолада айни долзарб муаммоларга мувофиқ тарихан шу маконда яшаб келган халқ турмуш тарзи, руҳияти, анъаналари, урф-одатлари, тарихий ва маданий мероси асосида тарбия топган мустақиллик даври фуқаросини шакллантириш, уни замонавий цивилизация ютуқларидан хабардор қилиш, маънавий оламини бойитишга қаратилган Ўзбекистон Республикасининг маънавият стратегияси таҳлил қилинган.

Мазкур рисола маънавий-маърифий ишлар учун масъуллар, ота-оналар, ўқитувчилар, синф раҳбарлари, тарбиячилар ва тарбия масалалари билан кизикувчи кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

УЎК: 17.022.1

КБК: 87.60

М а с ъ у л м у ҳ а р р и р :

*А.К. Қодиров, Республика Маънавият ва
Маърифат маркази раҳбари*

Т а қ р и з ч и л а р :

*тарих фанлари доктори, профессор А. Маврулов
фалсафа фанлари доктори, профессор Б. Тўраев*

ISBN 978-9943-04-354-1

© «Маънавият», 2018

КИРИШ

Ўзбекистоннинг суверен давлат сифатидаги тараққиёт стратегиясида ижтимоий-сиёсий ҳаётни тубдан ислох қилиш жараёнини, маънавий янгиланишлар орқали амалга ошириш муҳим вазифа қилиб олинди. Яъни, Ўзбекистонда демократик жамият асослари мустаҳкамланиб боргани сари миллий-маънавий кадриятларга, уларни замонавий мазмун-моҳият билан бойитиш ва ривожлантиришга мамлакатни модернизациялашнинг муҳим омили сифатида қаралди. Шунингдек, назардан олганда давлат ва жамият бошқарувини миллий ва умуминсоний кадриятлар негизида такомиллаштириб бориш, халқимизнинг интеллектуал салоҳиятини рўёбга чиқариш ва ижтимоий-маърифий маданиятини ошириш орқали ватанпарварлик, халқпарварлик туйғуларига таянган фаол фуқаролик позициясини мустаҳкамлашга эришиш, сиёсатнинг жамият ахлоқига, ахлоқнинг эса сиёсий жараёнларга ўзаро таъсирини тадқиқ этиб бориш масалалари – жамиятни маънавий юксалтириш стратегиясининг мазмун-моҳиятини ифода этади.

Президент Шавкат Мирзиёев томонидан ишлаб чиқилган Ҳаракатлар стратегияси кенг миқёсли ислохотларни маънавият ва маърифат орқали амалга оширишнинг янги босқичи сифатида дунёга келди. У Ўзбекистоннинг беш йил ва ундан кейинги жадал тараққиётини белгилаб берадиган муҳим тарихий дастурдир.

Ўзбекистонда ислохотлар ташаббускори ва раҳнамоси Шавкат Мирзиёев ғоялари асосида маънавият – жамият ҳалоскори, инсон ва саодатли ҳаёт моҳиятини ўзида мужассам этган даъваткор куч, буюк тараққиётга жўшқин чақирик тимсолига айланди.

Маънавият, маърифат Ўзбекистонда ислохотларни амалга оширишнинг муҳим омили ва зарур эҳтиёжи сифатида давлат сиёсати даражасига олиб чиқилди. Ўзбекис-

тонда маънавий стратегияси бевосита мустақиллик даври фуқаросини шакллантириш, уни замонавий цивилизация ютуқларидан хабардор қилиш, айти пайтда, тарихан шу маконда яшаб келган халқ турмуш тарзи, руҳияти, анъаналари, урф-одатлари, тарихий ва маданий мероси асосида шаклланган дунёқарабини ҳисобга олади. Жумладан, қуйидаги йўналишлар Ўзбекистон маънавий стратегиясининг асоси қилиб олинди:

- Маънавий-ижтимоий тараққиётни ҳаракатлантирувчи куч;
- Тарихий хотирани тиклаш ва тарихни яратиш;
- Англаш жараёни тарихий жараён сифатида;
- Ўзгараётган замон ва миллий ғоя;
- Ижтимоий муроса маданияти;
- Толерантлик ва ижтимоий ҳамкорлик.

МАЪНАВИЯТ – ИЖТИМОЙ ТАРАҚҚИЁТНИ ҲАРАКАТЛАНТИРУВЧИ КУЧ

Қадриятларга муносабатни ўзгартириш, уни тиклаш, мавқеини ошириш, халқ маданий мулки сифатида қадрлаш масаласи Ўзбекистоннинг янги ижтимоий-сиёсий тузум талаблари доирасида умумий ислоҳ қилишнинг муҳим бўғинига айлантирилди. Қисқа давр мобайнида халқнинг азалий удумлари, асрлар синовидан ўтган миллий анъаналари қайтадан тикланди. Халқимиз ўз тараққиётининг янги босқичини миллий тикланиш ва маданий янгилиниш борасидаги ворислик ҳуқуқларини қўлга киритиш асосида амалга ошира бошлади. Миллий қадриятларни миллий ғурур ва ифтихорни шакллантириш ишларига хизмат қилдириш, келажакка қатъий ишонч билан қараш омилига айлантириш жараёнлари фаоллаша бошлади.

Жамиятни ҳаракатга келтирувчи кучларнинг манбалари хусусида турли даврларда, турли ёндашувлар мавжуд бўлган ва унинг хилма-хил концепциялари асослаб келинган. Бундай ёндашувлар ҳамда концепциялар назариётчилари ўз ғояларини мантиқан асослаш ва исботлаш учун жиддий ҳаракат қилганлар.

Жумладан, коммунистлар доҳийси Карл Маркс: «Жамиятни ҳаракатга келтирувчи куч – иқтисод», – деган ғояни

илгари сурган.¹ Монтеस्कье назарияси бўйича, ижтимоий тараққиётда географик муҳит алоҳида ўрин тутади.² У мамлакатнинг жуғрофий иқлими ва геосиёсий ўзига хослигига – тараққиётнинг бош омили сифатида қарайди. Фрейд эса, «либидо – хоҳиш-истак жамият тараққиётига кучли таъсир кўрсатади», деган назарияни илгари суриб, инсоний майл, қизиқишлар, ижтимоий тараққиёт суръатлари моҳияти ва мазмунини ташкил этишини асослашга интилади.³

Ҳаёт, кишилиқнинг онгли тарихи бу ғояларнинг барчаси муайян рационал жиҳатлари бўлгани ҳолда қайсидир даражада бир ёқлама эканлигини кўрсатди. Ислоҳ Каримов таълимотида, маънавият – ижтимоий тараққиётнинг бош ҳаракатлантирувчи кучи сифатида асосланади ва амалиётнинг барча жабҳаларида синовдан ўтказилиб, ҳаётчанлиги ва ҳаққонийлик даражаси юқорилиги илмий-назарий ва амалий жиҳатдан исботлаб берилади.⁴

Дарҳақиқат, Маркс айтганидек, иқтисод инсон ҳаётида муҳим роль ўйнайди. Ёнингизда пулингиз бўлмаса, турмушингизни замонавий ташкил қилолмайсиз. Болаларингизга китоб олиб беролмайсиз. Умуман олганда пул ҳамма вақт, ҳаммага керак. Бироқ, пулдорларнинг ҳаммасининг ҳам юксак маънавиятли дейиш мумкинми? Улар орасида ҳашаматли уйларда яшаб, қимматбаҳо машиналарда юриб, касалманд, ночор қўшнисининг ҳолидан хабар олмайдиغانлар йўқми? Демак, фақат иқтисоднинг ўзи инсоннинг жамиятда ўзини тўлик намоён қилиши учун камлик қилар экан.

Монтеस्कье назариясига мувофиқ ижтимоий тараққиётда табиий географик муҳит муҳим аҳамиятга эга. Тўғри, ер ости ва ер усти бойлиқларига эга бўлган, тўрт фасли мукамал бўлган мамлакатда ижтимоий тараққиёт тез таъминланади. Ўзбекистон ана шундай Аллоҳ назари тушган юртлардан бири ҳисобланади. Бу билан фахрланамиз. Бироқ,

---

¹ Қ а р а н г. *Маркс К.* Капитал. Избранные произведения. 3-жилд. – М.: 1967.

² Қ а р а н г. *Монтеस्कье.* Избранные произведения. Госполитиздат. – М.: 1955.

³ Қ а р а н г. *Фрейд З.* Методика и техника психоанализа. Госиздат. – М.: 1923.

⁴ *Ислоҳ Каримов.* Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. 1-жилд. – Т.: «Ўзбекистон». 1996.

Япония, Швеция сингари мамлакатларда табиий шароит ҳам, географик муҳит ҳам тўлақонли эмас. Ер ости бойликлари йўқ ҳисоби. Бирок, улар аҳоли турмуш даражаси бўйича дунё давлатлари ўртасида етакчилик қилишмоқда. Бунга, улар фақат ақл-заковат, интеллектуал салоҳият, юксак маънавият туфайлигина эришишди.

Фрейд назариясига мувофиқ жамият тараққиётида фуқароларнинг хоҳиш истаги, қизиқишлари, инсоний майиллари муҳим ўрин тутди. Албатта, бу тўғри фикр! Ҳақиқатдан ҳам ички бир истак бўлмаса, маҳалладошимиз бошига мушибат тушганда ёнида турмаймиз. Хоҳиш истак бўлмаса, ҳамкасбимиз ташвишига шерик бўлмаймиз. Бирок, биз барибир, ҳар қандай шароитда ҳам инсон эканлигимизни унутмаслигимиз лозим. Хом сут эмган бандамиз. Агар хоҳиш-истак, майл йўриғидан юрсак, бу телба кўнгил каерларга бошламайди, нималарни истамайди? Демак, хоҳиш, майл, юксак маънавият, ахлоқий меъёрлар таъсирида бўлсагина ўзимизни тўлақонли инсон сифатида намоён қилишимиз мумкин бўлади.

Ислом Каримов таълимоти бўйича, жамиятни ҳаракатга келтирувчи куч, ижтимоий тараққиётни таъминлайдиган восита маънавиятдир. Дарҳақиқат, маънавий жиҳатдан юксак, ахлоқий жиҳатдан етук инсон ҳар қандай ислохотларни амалга оширишга қодир бўлади. Жамиятга, миллатга дахлдорлик туйғуси уни фаол фуқаро даражасига олиб чиқади. Ҳар бир фуқаронинг маънавий етуклиги, яхлит жамият маънавий қиёфасини ташкил этади ва бундай жамият худди бугунги Ўзбекистон жамияти сингари барқарор тараққиёт йўлига чиқиб олади.

Айтиш мумкинки, маънавият нафақат мамлакатимизнинг кўп минг йиллик тарихи, ижтимоий тараққиётининг барча жабҳаларига бевосита таъсир кўрсатган, айни чоғда халқимиз менталитети ҳам маънавий кадриятлар асосида шаклланган ва Шарқ цивилизацияси бевосита маънавият, илм-фан, ахлоқ, руҳий поклик асосида юзага келган. Худди шу жиҳатдан ҳам, Шарқ инсоният тараққиётига, жаҳон цивилизациясига ўзига хос маданият ва маърифат олиб кирган.

Маънавият ўз навбатида, жамиятнинг ҳам умумий манзарасига, ҳам ҳар бир шахс интеллектуал-руҳий қиёфасига мутаносиб таъсир кўрсатади. Фуқароларнинг маънавий-

маърифий даражаси эса, ўз навбатида жамиятнинг умумий ҳолатини ўзгартиради. Янгиланган ахлоқий етуклик ва ижтимоий онг жамият тараққиётини белгилайди ва ялпи тараққиётнинг янгидан-янги имкониятларини вужудга келтиради. Таъкидлаш жоизки, ҳар бир янги авлод янги тарихни тақозо этади, уни яратади, такомиллаштиради.

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейин долзарб муаммолардан бири – янги тарихий шароитларда ўзгараётган жамиятга муносиб ҳар томонлама етук ва баркамол кишиларни тарбиялаш эди. Бу ўз навбатида, бир неча ўн йиллар мобайнида халқдан бегоналаштириб келинган маънавий мулк ва маданий меросни синфий – партиявий мафкура томонидан таъқиқланган маданий бойликларни унга қайтариш ҳамда кадриятларнинг янада камол топиши учун кенг имкониятлар очиш вазифаларидан иборат эди.

Дарҳақиқат, ижтимоий-сиёсий ҳаётда амалга оширилган ялпи маънавий янгиланишлар комил инсон шахсини таркиб топтириш учун зарур шарт-шароитларни юзага келтирди ва истиқлол йўлини ҳар томонлама мустаҳкамлаш учун халқни ялпи сафарбар қила олиш имконини берди. Шунинг учун ҳам, мамлакат биринчи раҳбари Ислоҳ Каримов истиқлолнинг дастлабки пайтиданок бу борада зарур чоралар кўрилишининг ташаббускори ва собитқадам амалиётчиси сифатида нечоғли катта масъулиятлар юки остида фаолият кўрсатганлиги, миллат озодлиги йўлида юксак фидоийлик ва сиёсий жасорат намоён этганлиги равшанлашади.

Кўпқиррали ислоҳотлар даврида, жамият менталитети тубдан ўзгараётган, тузум янги мазмун ва тартиботларга кираётган бир пайтда, аҳоли маънавий-руҳий эҳтиёжларига мос келувчи, халқни истиқболга етакловчи ҳаётбахш интилишлар ифодаси бўлган ғоялар ва мақсадлар билан қуроллантириш катта аҳамиятга эгадир.

Шундай экан, ислоҳотлар самараси халқ дунёқараши, маданий ва маънавий кадриятларига онгли муносабати билан бевосита боғлиқ ҳодисадир. Агар янгиланишлар одамлар онги ва дунёқараши, қалби ва руҳияти орқали ўзини намоён этса, у яшовчан ва самарали бўлади. Шунинг учун ҳам, Ўзбекистонда давлатнинг янгиланишлар стратегияси, сифат жиҳатидан ўзгараётган жамият, янгича тафаккур асо-

сида вужудга келаётган ижтимоий гуруҳларнинг қадрият мўлжаллари билан уйғунлашиб кетган.

Маданият ва маърифатнинг устувор ҳодиса сифатида талқин этилиши, маънавий воқелик сифатидаги такомиллашув жараёнининг чин инсонийлик моҳиятини белгилайди. Инсон айна ана шу қадриятлар орқали камолотга етади, ҳаётда, жамиятда ўз мавқеига, ўрнига, нуфузига эга бўлади. Инсон фаолиятлари маҳсули айна ана шу маънавият ва маърифат орқали қадриятга айланади. Маънавий ҳаётимизда давлат эътиборининг устувор мавқе касб этиши, инсоний ғамхўрликнинг ёрқин кўринишидир.

ТАРИХИЙ ХОТИРАНИ ТИКЛАШ ВА ЯНГИ ТАРИХНИ ЯРАТИШ

Янги тарихий давр – маърифат даври, маърифатлилик даври сифатида вужудга келмоқда. Истиқлол ғоялари асосида бош ислохотчилик вазифасини бажараётган давлат одамлар онги ва тафаккурида туб бурилишлар яшаш, ҳар қандай ислохотларни фуқаролар онги, тафаккури ва қалби орқали ўтказиш йўлини танлади. Ана шу йўл одамларнинг ўтмишга, бугунги ва келажакка муносабатларини ўзгартириш, муайян манфаатларга ёндашиш психологиясини янгилаш орқали аста-секинлик билан уларни маърифатли, комил инсон қилиб вояга етказишга олиб боради. Фуқароларнинг маърифатлилиги орқали маърифатли жамият барпо этилади.

Тарихий тафаккур ва тарих фалсафаси маърифатли жамият қуришнинг муҳим омили бўлиб хизмат қилади. Зотан, ўтмишни англаш, уни тўғри тушуниш орқали кишилар онги ва руҳиятида жиддий ўзгаришлар яшашга, шу орқали ҳаётни, турмуш тарзини, охир-оқибатда эса жамиятни маънавий ислох қилишга эришилади. Буни нималарда кўриш мумкин?

Биринчидан, тарихни англаш орқали ҳаётни англаш, инсоннинг инсонлигини англаш қобилияти шаклланади.

Иккинчидан, тарихий тафаккур ва тарих фалсафаси орқали бугунги ҳаёт мазмуни чуқурроқ тушунилади ва истиқболни кўриш фалсафаси дунёга келади. Бу ҳар бир инсоннинг ўзига хос тафаккур тарзини шакллантириш орқали

шахс сифатидаги феноменини вужудга келтиришга, феъл-атворининг шаклланишига хизмат қилади.

Учинчидан, тарихни ўрганиш орқали мустамлакачилик таъсирида ва коммунистик зўравонлик мафқураси натижасида ўзлигини йўқотган, ўз кадр қимматини буткул унутган фуқарони уйғонишга, ўзлигини англашга, ўз ҳақ-хуқуқини ҳимоя қила оладиган баркамол шахс сифатида шаклланишга даъват этади.

Тўртинчидан, аждодлари буюк бўлган, жаҳон цивилизацияси ва инсоният тараққиётига жуда катта ҳисса қўшган маданиятга дахлдор фуқаро қалбида ўтмишини ўрганиш орқали миллий ғурурининг уйғониши мамлакат мустақил тараққиёт йўлини танлаган бир пайтда катта ижтимоий-маънавий қудрат ва улкан сиёсий ирода кучи бўлиб хизмат қилади. Ана шу англаш жараёни инсоннинг ўзини-ўзи янгилашига, ўзини-ўзи маънавий тозалашига, ўзини ўзи ислоҳ қилишига олиб келади.

Бешинчидан, ҳар бир фуқарони маънавий-руҳий ва ахлокий жиҳатдан янгилаш орқали жамиятни янгилаш, турмуш тарзини янгилаш каби ғоятда чуқур, кенг миқёсли ислоҳот амалга оширилади. Бу бугунги ислоҳотлар даврида қилинаётган кўп қиррали ўзгартишларнинг асосий омили сифатида кадриятга айланади.

Ўзликни англаш, энг аввало, ўтмишни ўрганишдан, тарихни билишга эҳтиёж сезишдан бошланади. Дарҳақиқат, ўзини англаётган, ўзини тушунаётган ҳар бир одам қандай оилада дунёга келгани, ўз аждодлари кимлар бўлгани, ота-боболари нималар билан шуғулланишгани ва қандай умр кечиришганини билиб олишга интилади. Уларнинг фазилатлари ва мерослари билан фахрланиб яшайди.

Ўз наслу насабини билиш, келиб чиқишини ўрганиш кишининг ҳаётда омонатлигини ва айни чоғда тасодифий эмаслигини тушунишга имкон беради. Шу билан бирга атроф-муҳит, уни ўраб турган олам хусусида ўйлашга ундайди.

Дарҳақиқат, оламни тадқиқ этиш тафаккуримизни бойитишнинг, дунёқарашимизни кенгайтиришнинг муҳим йўллари билан биридир. Оламни англаш ҳисси инсоннинг ўзлигини англашга, ўзлигини тушунишга, олам ва одам ҳақида ўйлашга доимий тарзда даъват этиб туради. У жами инсонларга хос бўлган идрок ва иродани уйғотадиган мўъ-

жизавий куч ҳамдир. Биз оламни қанчалик кенг ва чуқур англасак, инсон ва инсоният оламини шунчалик кўпроқ тушунишга, моҳиятини англашга, инсон ва ҳаёт, инсоният ва мавжудот ўртасидаги муносабатларни ўрганишга, ҳулласки, инсоният тарихи билан кизикишга ҳаракат қиламиз.

Аслини олганда, тарих фақат ўтмиш ҳақидаги маълумотлар ёки тушунчаларни ифодалаш билан чекланмайди. Унинг буюк қудрати, тарбиявий кучи, мураббийлик моҳияти ўтмишни ўрганиш, тадқиқ этиш орқали бугунни баҳолаш, бугунни англаш, бугунги одамларни тушуниш ва уларни йўлга солиш борасидаги фикрларни, ғояларни ўзида мужассам этганида намоён бўлади. Гегель ибораси билан айтганда, «тарих фалсафаси бу дунёқарашлар, тарихий тафаккур ва тарих хотираси ҳақидаги фандир»¹. У маънавият феномени, руҳият феномени сифатида инсон ва тарихий тафаккур ўртасидаги боғлиқликни ўрганеди.

Агар чиндан ҳам, тарихни маънавият ва руҳият феноменига айлантирсак, аниқроғи, уни шундай идрок этиб, шундай тадқиқ этсак, яна ва яна ўтмишни сана ва воқеалар орқали эмас, инсон орқали ўрганишга эҳтиёж сезамиз. Охир-оқибатда инсон тарихнинг яратувчиси, иштирокчиси, дунёга келтирувчи энг олий ҳилқат эканлигини ва бу рад этиб бўлмас ҳақиқат, тенгсиз қадрият эканлигини тан оламиз.

Инсоният тарихи бу – ҳар биримизга боғлиқ бўлган, ўз-лигимизни кўрсатадиган, бизнинг олис шажарамизни, наслу насабимизни, инсоний кадр кимматимизни белгилайдиган муқаддас ва мўътабар воқелиқдир. Биз уни шундай тушунишимиз ва шундай қабул қилишимиз керак. Агар ўтмишимизга шундай муносабатда бўлсак, ана шу юксалиқдан туриб унга қарасакки, тарих айна тафаккур маҳсулига айланган тақдирдагина бизни маънавий жиҳатдан бойитиши, руҳиятимизга қудрат бахш этиши мумкин бўлади. Ана шу жиҳатдан қараганда бугун ҳаёт шажарасини давом эттираётган, ўзига хос тарих яратаётган одамларнинг дунёқарашлари, маънавий-руҳий кечинмалари, инсонлик шаъни нималарга боғлиқлиги, унинг илдизлари қаёқларга етиб бориши ва қандай маънавий сарчашмалардан озуқа

¹ Қ а р а н г. *Гегель. Философия права.* – М.: «Мысль». 1990.

олаётганлиги аниқ бўлади ва у бевосита тарих ва тарих-шунослик билан боғлиқ эканлиги кўзга яққол ташланади. Агар тарих чиндан ҳам фалсафа ва тафаккур маҳсулига айлантирилса, замондошларимизнинг ўтмиши кимларга бориб тақалиши аён бўлади ва ҳаётда ўз ўрнимизни белгилашимизга, ўзимизнинг кимлигимизни англаб олишимизга ёрдам беради.

Гегель таъбирига кўра тарих давлатчиликдан бошланади. «Халқ давлат қурилишисиз ҳеч қандай тарихга эга эмас»¹ – дейди аллома. Ана шу нуқтаи назардан қараганда, миллий давлатчилик тарихимизнинг қарийб уч минг йиллигини нишонлаш арафасида турган халқимиз ўз тақдирини бутун инсоният тақдири, кишилик тарихи тақдири билан боғлиқ ҳолда кўради. Айни ана шу тақдирдошлик, айни ана шу инсоният тарихининг ибтидоси билан боғлиқлик бугун бутунлай янги жамият қураётган халқимиз қиёфасини кўрсатмоқда. Ўзининг қадимий миллий давлатчилик анъаналари билан жаҳон давлатчилиги илғор тажрибаларини уйғунлаштириб, синтезлаштирган ҳолда «Ўзбек модели»ни дунёга тақдим этмоқда. Ўзбек халқининг феномени жаҳон меҳварида пайдо бўлмоқда.

Ўзбек халқи тарихи, унинг кечмиши бевосита тарих фалсафаси ва тарихий тафаккур орқали бугун одамларни уйғотмоқда, улар диққатини ўзига тортмоқда. Замондошларимиз онги, қалби орқали бутун ўтмиш ўз ютуқлари ва нуқсонлари билан яхлит ҳолда жонланмоқда. Шу асосда халқимизнинг маънавий қудратига, рухий таянчига айланмоқда, олис истиқболни белгилашда ўта муҳим омил сифатида хизмат қилмоқда.

Масаланинг яна ҳам муҳимроқ томони шундаки, инсон тафаккури ва онгини янгилаш жараёнига давлатнинг ўзи хомийлик қилмоқда. Унга шароит яратиб бермоқда. Истиқлол даврида инсон, ниҳоят, тарихга маънавият мезони, миллий уйғониш омили сифатида қарамоқда.

Тараққиёт мантиғи, цивилизация эҳтиёжлари шундай. Биз ўтмишда яшамаслигимиз, уни такрорламаслигимиз, аксинча, уни ўрганишимиз, тадқиқ этишимиз ва аниқ хулосаларга келиб яшашимиз керак. Айни ана шу хулосалар

¹ К а р а н г. *Гегель. Философия права.* – М.: «Мысль». 1990.

асосида истикболимизни белгилашимиз, ўзимизни ҳам. жамиятни ҳам маънавий жиҳатдан камолотга етказишимиз даркор. Биз ўтмишни тиклаш, тарих ҳақиқатини ўз ўрнига қўйиш орқали тафаккуримизни бойитамиз, тушунчаларимизни кенгайтирамиз, ҳаёт фалсафаси орқали ислоҳотлар фалсафасини, ислоҳотлар моҳиятини чуқурроқ англай бошлаймиз. Натижада ўз-ўзимизни ислоҳ қиламиз, ўз-ўзимизни янгилаймиз, ҳаётни янгилаймиз. Унинг мазмунини бойитамиз. Зотан, миллий истиклол мафқурасининг, давлатимиз олиб бораётган кенг миқёсли ислоҳотларнинг илмий-назарий, сиёсий ва амалий аҳамияти ана шундадир.

АНГЛАШ ЖАРАЁНИ – ТАРИХИЙ ҲОДИСА СИФАТИДА

Ижтимоий-сиёсий воқеликни англаш, жамиятни ислоҳотларга тайёрлаш, фуқароларнинг ўзгаришлар жараёнида оммавий иштирокини таъминлаш ҳодисаси билан бевосита боғлиқдир. Англаш ҳолати онг ва тафаккурдаги янгиланиш жараёнининг бошланиши, янгиланаётган ҳаёт ва туб бурилишлар назариясини тушуниш, уни ҳаётга татбиқ этиш, амалга оширишга интилишни ўзида мужассам этган маънавий-руҳий ҳолат ҳамдир. Шунинг учун ҳам, Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислом Каримов: «Мен инсоннинг инсонлигини уйғотмоқчиман», – деган эди.

Фикрий боқимандалик, ақлий танбаллик турмуш тарзига айланган бир пайтда, фуқароларда янгиланишга доир фаоллик рағбатини уйғотиш катта ижтимоий, иқтисодий ва маънавий ҳодиса ҳисобланади. Фрейд айтганидек, новаторлик, динамика ва энергетик омиллар ҳаракат уйғунлигини, яъни янгиликка интилиш, инсоннинг тадрижий камолоти, етуклик эволюцияси, хатти-ҳаракатларнинг фаоллашуви инсондаги уйғониш жараёни қандай кечаётганлигини белгилайди. Инсон ҳаётда инерт, мўрт ва қарахт яшаб ўтиши, яъни бутунлай ҳеч нарсани англамаслиги ёки англаш олди жараёнларида бўлиши ё бўлмаса том маънодаги англаш ҳолатларига эришиши билан фарқланади. Ушбу хусусиятларни аниқлаш жамият аъзоларининг фаоллик даражаси кўламини аниқ-равшан белгилашга йўл очади.

Истиклол йўлига киришимиз ана шу онгли жараёни бошлаб берди. Истиклолнинг дастлабки йиллари руҳий парокандалик, маънавий озурдалик, иктисодий танглик ва сиёсий бўҳронлар даври бўлганлигига ҳам фақатгина мамлакатнинг мустақил тараққиёт йўлидаги зиддиятлари сабаб эмас. Бу бевосита фуқароларнинг мазкур ижтимоий-сиёсий жараёнлар моҳиятини аввалига англамаслигини, кейинчалик қисман англаш жараёнларини бошдан кечиришини ва аста-секинлик билан эса воқеликни тўла англаш жараёнига фаол равишда, оммавий тарзда кириша бошлаганлигини кўрсатади.

Мустақиллик азалдан инсониятнинг орзу-умидлари, армон ва изтиробларининг ижобати, рўёси сифатида намоён бўлади. Дарҳақиқат, инсон табиатнинг гултожи сифатида ҳамиша озодлик ва ҳурриятга интилиб яшайди. У ҳамиша ҳар жиҳатдан ўзини эркин ҳис қилишга, таҳликасиз турмуш кечиришга эҳтиёж сезади. Шунинг учун ҳам, кишилик тарихи турли даврларда Ер шарининг барча минтақаларида озодлик учун кураш ҳодисаларини кўп кўрган. Ана шу ҳолатнинг ўзи инсон орзу-умидлари ва иродаси орқали тарихий жараён мазмуни ва моҳиятини белгилайди.

XX аср интиҳосида дунёнинг қарийб учдан бир қисмида мисли кўрилмаган ҳодисалар содир бўлди. Социализм деб аталган тоталитар тузум, коммунистик мафкура инкирозга учради. Жаҳонга, Ер юзига ҳокими мутлақликни даъво этган СССР барбод бўлди. Пировард натижада эса, унинг таркибига кирган иттифоқдош республикалар том маънодаги мустақил давлатлар мақомига эришдилар.

Ижтимоий-сиёсий, тарихий жараёнлар шу даражада тезлашдики, у аҳоли турли табақалари онги, тафаккури ва маънавий-руҳий ҳолатлари манзарасида кескин тафовутларни юзага келтирди. Ижтимоий воқелик ўзгаришлари тарихий жараён ва воқеалар мантиғи юз бераётган ҳодисаларга нисбатан бир-биридан тубдан фаркланувчи муносабатлар силсиласини таркиб топтирди. Халқимизнинг мутлақ кўпчилиги, орзу-умидларини ифодаловчи истиқлол йўлига шубҳа билан қаровчилар, танлаган йўлимиздан аввал ташвиқотлар орқали, охир оқибатда эса жаҳолат воситасида зўрлаб оғдиришга уринувчилар ҳам пайдо бўлдилар. Аммо, тарих тажрибаси шунга гувоҳки, ҳақ йўли ҳамиша

тантана қилиб келган. Тинчлик учун, ватан равнақи, эл-юрт омонлиги учун халқимиз ҳамиша курашиб келгандир.

Ислом Каримов «Миллатимиз тарихи ҳақидаги ҳақиқат юртимизнинг фидоий, ўз йўлидан, маслагидан, сўзидан қайтмайдиган фарзандларига очилиши лозим. Билишимиз шарт бўлган саҳифаларни қунт билан варақлаш ҳаммамиз учун ҳам қарз, ҳам фарз», чунки «ўзбек миллати азалдан ўз фикр-зикри, ўз истиклоли учун курашиб яшаган. Бунга мозий гувоҳ»¹, – деганда ана шу ҳолатни назарда тутади. Халқимизнинг узок тарихи у ўз ўтмишида озодлик, истиклол учун тинимсиз кураш олиб борганидан далолат эканлигини таъкидлайди.

Мустақиллик мустамлакачиликнинг ҳар қандай шаклини, у тақозо этадиган зўравонликларни инкор этади. Айни пайтда, мустақиллик жаҳон тараққиётининг илғор тажрибалари асосида ўз равнақининг ўзига хос тамойилларини ишлаб чиқиш билан бирга ягона замин, ягона макон тақдирини белгилашда ўзаро ҳамкорликнинг янги, сифат жиҳатидан юқори бўлган, умуминсоний манфаатларга мос келадиган андозаси асосида яшаш демакдир. Агар у ҳамкорликни, ўзаро ҳамжиҳатлик, давлатлараро ва минтақалараро сиёсий, иқтисодий, ижтимоий муносабатларни қарор топтирмаса, ўз қобиғида қолиб кетиши, миллий маҳдудлик доирасидан чиқолмаслиги мумкин. Шунинг учун ҳам, истиклолнинг ана шу ҳаёт тажрибасидан ўтган тамойиллари ҳамма вақт долзарб бўлиб қолаверади.

Шу боисдан ҳам, Мустақиллик – онгли яшаш, воқеликка онгли муносабатни қарор топтириш мезонидир. Айни пайтда у ижтимоий-сиёсий ҳаракатлар забтнинг, интилишлар ва қобилиятларнинг доимий тарзда, узлуксиз кучайишини тақозо этадиган ҳодисадир. Бу айниқса, собиқ йттифоқ таркибидан ажралиб чиққан мустақил республикалар, хусусан, Ўзбекистон ҳаётида муҳим аҳамият касб этади.

Истиклол йўли бизга ўзлигимизни англайди. У баравж ҳаракатдаги динамик жараён сифатида қотиб қолган тушунчаларимиз қобиғини синдириб юборди. Фикрлаб яшашга, онг ва тафаккур орқали кун кўришга даъват этди. Зотан,

---

¹ *Ислом Каримов*. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. 2-жилд. – Т.: «Ўзбекистон». 1996, 92-б.

Ўзини англаган оламни англайди. Оламни тушуниш - одамни тушуниш, демакки, ҳаётнинг мазмунини идрок этиш демакдир. Инсон ўзининг бутун моҳиятини, инсонлигини қанчалик чуқур тушунса, яшашнинг мазмун-моҳиятини ҳам шунчалик чуқур англайди.

Ўзлигини англаган киши оламнинг бор ранг-баранглигини, ҳаёт мазмунини, бу маконда ўзини фақат тириклик ва мавжудлик белгиси сифатида эмас, аксинча, табиатнинг бетакрор мўъжизаси эканлигини англай бошлайди. Маърифатга эҳтиёжсизлик, хурофот ва жаҳолатга берилиш, манқуртлик – ўзлигини ва оламни унутиш эканлигини чуқурроқ англайди. Демак, англаш жараёни орқали маънавий етуқликка, комилликка интилади.

Мустақилликнинг асосий кадриятларидан бири – унинг ижтимоий, маънавий моҳияти бевосита омма фикрини уйғотишда, халқнинг ўтмиши, бугуни ва келажаги хусусида кайғуриш ҳиссини кучайтиришда кўринади.

ЎЗГАРАЁТГАН ЗАМОН ВА МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ҒОЯСИ

Мафкура ҳақида турли даврларда турли фикрлар ўртага ташланган. Унинг сафарбарлик, йўналтирувчилик, даъваткорлик жиҳатлари инсоният тарихида ҳар хил шаклларда кўзга ташланади. Тарихда мафкурани ҳаддан ташқари ва бир ёклама бўрттириб юбориш, унга оломонларча, кўркўрона эргашиш каби салбий ҳодисалар эса мафкуравий ақидапарастликка олиб келганлиги ҳам сир эмас.

Ҳар қандай мафкуранинг сафарбарлик кучи, таъсирчанлиги, инсонпарварлиги ва ҳаётийлиги бевосита макон ва замон, олам ва одам муносабатларини қай даражада ўзига мужассам этганлиги, маълум бир маконда асрлар мобайнида шаклланган турмуш тарзи, анъаналар, урф-одатлар, ақидалар асосида дунёга келган маънавий-ахлоқий мезон ва руҳий кечинмалар инобатга олинганлиги билан боғлиқ.

Миллий уйғониш ҳодисаси юз бераётган, миллат ўзлигини англай бошлаган бир даврда худди ана шу ижобий ҳодисаларни вужудга келтирган миллий истиқлол моҳияти, мазмуни ва кадрияти хусусида ўйламасдан иложимиз йўқ. Зотан, айни миллий истиқлол туфайли озод сўз, эркин фикр

ва хур инсон тушунчалари уйғунлашган, асрлар мобайнида турмуш тарзи ва миллат қиёфасини белгилайдиган воқеликлар ҳақида гапириш, зарур деб ўйлаймиз. Зотан, бунингсиз бугунги миллий уйғониш ва миллий тараққиёт моҳиятини англаш мумкин эмас.

Мафкурада асрлар мобайнида шаклланган дунёкараш ва тушунчалар, турмуш тарзи ва анъаналар, миллатнинг шаклланиш жараёнлари, босқичлари, хусусан, эволюцияси инobatга олинмоғи зарур. Айни ана шу ривожланиш босқичлари, инсон тафаккури динамикасини ўзида мужассам этади. Бу икки унсур жамият янгилашиш жараёнида ўзаро боғлиқ, уйғун ҳолда вужудга келди. Акс ҳолда мафкура заминдан узилган, ҳаёт ҳақиқатини ўзида ифода этолмаган «муаллақ» ғоя сифатида қолаверади. Биз буни яқин ўтмишимизда кўрдик.

Коммунистик мафкура айни миллий манфаатларни ҳисобга олмаганлиги, миллий дунёкараш, туб аҳоли руҳияти, кайфияти ва ақидалардан узоклиги, турмуш тарзи ва анъаналарни ўзида ифода этолмаганлиги учун ҳам инқирозга учради.

Коммунистик мафкура ўзининг қотиб қолган ва чекланганлик иллатлари билан аҳолини жамиятдан, мамлакатни оламдан ажратиб қўйди. Маънавий-маърифий ва тарғибий-ташвиқий тизимнинг бир қолипга тушиб қолганлиги илмий догматизмни, ғоявий демоғогияни вужудга келтирди. Тафаккур тараққиётига тўсиқ бўлди.

Ҳаёт янгиланаётган, ҳар қандай «изм»лардан холи бўлган соф инсонпарвар жамият куриллаётган бир пайтда миллий манфаатларга хизмат қиладиган ва миллий тараққиётга катта туртки берадиган миллий ғоянинг ўзига хос характери жихатлари бор. Бу қуйидагилардан иборат:

- инсоннинг ҳаётда тутган ўрни ва ролини белгилаши;
- асрлар мобайнида шаклланган дунёкарашлар, миллий анъаналар асосида улуғ аجدодларимизнинг буюк мероси, ғоялари асосида янги, замонавий, илғор ғояни вужудга келтириши;
- инсон фаолияти ва жамият ўртасидаги муносабатларни чуқурлаштириши;
- жамият ҳаётини ташкил этишга, аҳолига таъсир ўтказишга ва уни сафарбарликка даъват этиши;

– инсоният таракқиёти тарихий тажрибалари билан миллий уйғониш манфаатларини уйғунлаштирадиган омилга айланмоғи керак.

Мафкура ҳеч қачон тарқоқ ва узук-юлук бўлмаслиги лозим. У жамият таракқиётини тўлалигича камраб олган узлуксиз, тадрижий, ўзини ўзи тўлдириб борадиган, доимий ҳаракатдаги тизимга айланиши даркор. Жамият янгиланаётган, онгимиз ва тафаккуримиз ўзгараётган бир пайтда миллий таракқиёт омили бўлиб хизмат қилиш учун эски мафкуравий андозалардан воз кечишимиз, янги ижтимоий жараёнларнинг бутун моҳиятини ифодалаб берадиган янги мафкурани вужудга келтиришимиз керак. Ҳатто, эски мафкурани қайта «таъмирлаб», ямаб-чирмаб, бичиб-тикиб янгилаш ҳам самара бермайди. У бутунлай янги даврнинг, уйғонаётган рухият, уйғонаётган инсон ҳиссиёти ва жонланаётган янгича тафаккурнинг маҳсули сифатида дунёга келмоғи лозим. Миллий истиқлол ғояси ана шундай олий қадриятга айланаётган ҳодисадир. У янгича тарихий шароитда янги давр руҳини ўзида ифода этган ғоявий куч сифатида дунёга келмоқда. Фақат ана шу ғоягина олам ҳақидаги тушунчаларимиз, одам ва олам ўртасидаги муносабатлар, шахс маънавий камолоти ва жамият таракқиётининг муҳим омили бўлиб шаклланмоқда.

Албатта, мустақилликнинг ўтган даври бугун онгимиз ва тафаккуримизни анча-мунча янгилади. Жумладан, ҳаётга муносабатларимиз ўзгарди, келажакка ишончимиз ошди ва мамлакатимизнинг келажаги буюк бўлишига қатъий имон келтиряпмиз. Бу – масаланинг бир томони.

Масаланинг иккинчи томони шундаки, мустақил таракқиёт жаҳон ҳамжамияти дастурхони атрофидан муносиб ўринга эга бўлиш, ўз сўзи, ўз нуктаи-назари, ўз неъматлари билан тенгларнинг тенги сифатида мулоқотларга киришиш масъулиятини ҳам халқимиз гарданига қўйди. Ватан ўз гарданига дадил олган бу оғир юк – ўз халқи тақдири ва унинг истиқболини белгилашдек катта масъулиятни ҳам шараф билан уддаламоқда. Эркин ва озод бўлгач, ўзлимизни англаш зарурати, ўз қадру қимматимиз, инсонлик моҳияти хусусида ҳам, олий мақомлари ҳақида ҳам ўйлай бошладик...

Учинчидан, инсон руҳ ва тафаккур эгаси бўлган мавжудод сифатида ўзининг тенгсиз қобилиятини, чексиз имкони-

ятларини рўёбга чиқариш учун шароит яратилди. Энди ҳар бир фуқаро ўзини озод ҳис этиш, эркин фаолият кўрсатиш орқали яратувчилик қобилиятини шакллантиришга, том маънода ўзининг тақдирини ўзи белгилаш орқали жамият тақдирини белгилашга дахлдор эканлигини англай бошлади. Ҳар бир кишида жамият ҳаётига дахлдорлик, миллат ва мамлакат тақдирига бефарқ бўлмаслик ҳисси шакллана бошлади.

Маърифатли халқни енгиб бўлмайди. Маърифатли халқни йўлдан оздириб, бошқа йўлга солиб бўлмайди. Чунки маърифатли халқ ўз ҳаётини ақл-идрок билан куради, ўз ҳаёт йўлини ақл билан танлайди. Халқни катта ақл, катта тафаккур орқали танлаган йўлидан оздириш учун унга тенг келадиган ва ҳатто, ундан ҳам кучлироқ бўлган ақл-идрок керак бўлади. Шунинг учун маърифатли жамият, маърифатли халқ ҳамиша ўз аҳдига содиқлик, танлаган йўлига собитлик, истиқболга эса катта ишонч билан яшайди.

Миллий ғоя, миллий онг миллий анъаналар, урф-одатлар ва турмуш тарзи асосида шаклланади. Одамлар умуминсоний кадрият даражасига кўтарилган миллий манфаат атрофида онгли равишда, ақл-идрок йўриғи билан жипслашадилар. Натижада ушбу интилишлар мажмуи, миллий истиқлол ғояси орқали миллион-миллион кишиларни ўз ортидан эргаштиради.

Даврлар ўтаверади, замонлар ўзгараверади. Бироқ халқ дунёқараши, миллатнинг маънавий-руҳий қиёфаси, моҳият ва мазмуни авлоддан-авлодга кўчиб, янги бўёқлар, янги мўлжаллар касб этган ҳолда давом этаверади. Бу боқий ва узлуксиз жараён миллат феномени сифатида фуқаро ҳис-туйғулари, ақидалари ва муносабатларини, руҳий оламини ўзида ифода этади. Қачонки, халқ ўз тарихий тараққиёти даврида миллат бўлиб шаклланиб, унга мансубликни орият, кадр-қиммат ва кадрият даражасида англаса, уни ҳимоя қилишга, асраб-авайлашга интилади. Натижада ҳар бир фуқаронинг умумий мақсадлар ва манфаатлар йўлида бирлашиб яшашига, бирлашиб курашишига имкон яратилади. Ана шунда бошқа ҳар қандай бегона ғоялар йўли тўсилади. Одамлар жаҳолат ва ғанимлиқ ёювчи мафкуравий тазйиқлар ва турли жоҳилий даъватларга ишонмай қўядилар.

Турли ғоявий хуружлар авж олаётган ва бизнинг энг муқаддас ғояларимизга ва максадларимизга таҳдид солаётган бир пайтда фожиалар содир бўлмасидан илгарироқ унинг олдини олишнинг энг тўғри ва ягона йўли ҳам бегона ва сохта ғояларга қарши кенг ижтимоий маконда ғоявий иммунитетни кучайтиришдир.

Айни мафкуравий иммунитет – жамият ҳаётининг энг нозик жихатларидан, фуқароларнинг ҳис-туйғуларидан, максад ва интилишларидан, маънавий-маърифий ва рухий-ахлоқий даражасидан келиб чиқади. Агар миллий истиқлол ғояси инсонлик шаъни билан боғлиқ бўлган ҳиссиётдан, маънавий интеллектуал салоҳиятлардан келиб чиқсагина инсонни бошқаради, йўлга солади.

Коммунистик мафкура исканжасидан озод бўлганимиздан сўнг, мустақил тараққиёт йўлига кирганимиздан буён доимий тарзда турли ғоялар ҳаётимизга бостириб киришга ҳаракат қилмоқда. Йиллар мобайнида мисқоллаб тартибга туширган ҳаётимиз ва турмуш тарзимизни издан чиқазишга ҳаракатлар қилинмоқда. Қарийб уч минг йиллик тараққиётимизда ота-боболаримиздан қолган буюк меросни англай бошлаган бир пайтимизда унинг барчасини барбод қиладиган таҳликали ғояларга қарши кураш олиб бормоқда. Ана шундай ғайриинсоний ғоялар қарши турадиган қудратли, имонимиз, миллий ғуруримиз, инсоний шаънимиз билан боғлиқ бўлган миллий ғояга умумжамят эҳтиёжи кучайиб борди.

ИЖТИМОЙ МУРОСА МАДАНИЯТИ

Ўтиш даврида кўп миллатли мамлакатда миллатлараро муроса муҳитини яратиш катта ижтимоий-сиёсий аҳамиятга эга. Айниқса, Ўзбекистонда 130 дан ортиқ миллат ва элатга мансуб турли дунёқараш ва турмуш тарзига эга бўлган аҳоли яшайдиган, 10 дан ортиқ диний конфессиялар фаолият кўрсатаётган мамлакатда ижтимоий муроса муҳитини яратиш фавқулудда муҳим аҳамият касб этади. Мазкур муаммо мустақилликнинг дастлабки кунлариданок ҳал этилиши долзарб масала сифатида давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Бу борада мамлакатнинг Биринчи Президенти юрт тинчлигини таъминлаш ва барқарор муҳитни яратиш, миллатлараро муносабатларни мувофиқлаштириш

эҳтиёжларидан келиб чиқиб, унинг назарий асосларини ишлаб чиқди ва амалиётда фаоллик билан жорий эта бошлади. Натижада мамлакатимизда ижтимоий муроса – мувозанат концепцияси дунёга келди.

Дарҳақиқат, жамиятда муайян ижтимоий меъёрларга эга бўлиш, турли диний ва ғоявий қарашдаги аҳоли табақалари интилишларини уйғунлаштириш, уларни мамлакат тараққиётини белгилайдиган ғоя атрофида бирлаштириб йўналтириш фавқулудда катта салоҳият такозо этиши равшан. Айни чоғда умумий фикрларга келиш, ҳар бир инсон эркинлиги, шахсий талаблари ва рағбатини бўғиш ҳисобидан бўлмаслиги ҳам зарур. Зеро, инсон илоҳий ва табиий қисматига кўра мутлак бетакрор ҳодисадир. Абу Мансур ал-Мотуридий мазкур масалага алоҳида урғу бериб инсонга берилган муқаддас ҳуқуқлардан бири ихтиёрий танлов, меъёрий мувозанатга интилиш ва ҳақни ўз рағбатига кўра топа билиш салоҳияти эканлигини таъкидлайди ва «... барча амалларни, хусусан, меъёрлар, эътиқодлар, қоидалар, фаолиятларни Аллоҳ яратади, аммо уларнинг барчасини инсон танлайди ва ўз ихтиёри билан амалга оширади. Танлаш ва ихтиёр қилиш жараёнларида инсоннинг масъулияти, эътиқодий жавобгарлиги намоён бўлади»¹, – дейди.

Дарҳақиқат, миллатидан, ирқидан ва дунёқарашидан қатъий назар мамлакат фуқароси ўз эҳтиёжларини кондириш учун барча имкониятларга эга бўлиши, ўз ҳаётини ихтиёрий танлов асосида йўлга қўйиши керак. Айни пайтда у жамиятда барқарорлик мувозанатини сақлаш, муросага келиш ва бир-бирини тушуниш, баҳсли томон далилларига адолат мезонлари билан ёндошиш, умумий ҳамжиҳатлик руҳини таркиб топтиришга ўз ҳиссасини қўшиши лозим.

Кўпмиллатли Ўзбекистонда миллатлараро муносабатларни мувофиклаштириш ва муросавий мувозанатни юзага келтиришнинг мураккаб жараёни катта заҳматлар эвазига амалга оширилди. Миллатлараро муносабатларни барқарорлаштириш, ўтиш даври учун устивор вазифа бўлиб, этник муаммоларни ҳал этишда давлат фақат адолатга

---

¹ Қ а р а н г. *Р.Убайдуллаева, М.Бекмуродов*. Асрлар қаъридан келётган садо.... Ал-Мотуридий таълимоти ва унинг X–XII асрларда Мовароуннаҳр маданиятида тутган ўрни. Маърузалар тўплами. ЎзФА. – Т.: 1999, 43-бет.

таянсагина, унинг сиёсатида миллий, иркий, диний мансублигидан қатъий назар яхлит мамлакат фуқароси тақдири камраб олинсагина миллий тотувлик ҳодисаси умуминсоний қадриятга айланади.

Ўзбекистонда миллий ва миллатлараро муносабатларни муайян тизим сифатида тартибга тушириш, бу жараёнларни демократик тамойиллар воситасида бошқариш худди ана шу асосларда амалга оширилди. Натижада, мустақилликнинг дастлабки йилларида рўй бериши муқаррар бўлган мураккаб сиёсий бўҳронлар, иктисодий тангликлар, маънавий-руҳий парокандаликларнинг олди олинди, вужудга келиши мумкин бўлган фожеаларга жуда катта сиёсий қатъият билан барҳам берилди.

Миллатлараро муносабатлар одамларнинг турмуш тарзи, дунёқараши, онги, фикрлаш тарзи билан боғлиқ бўлган мураккаб воқелиқдир. Ўтиш даврида ижтимоий-сиёсий ҳодисалар моҳиятини тўғри ва теран англаш, ундаги ўзгаришлар жараёнини ўз вақтида баҳолаш, манتيкий ёндашувларни амалга ошириб бориш муҳим аҳамиятга эга. Агар жамият аъзолари, умумий мақсад йўлидаги ғояларни бевосита ўз тақдири билан боғлиқ ҳолда англасалар, ҳар бир фуқаро ўз тақдирини жамият тақдири, ўзи яшаётган мамлакат тақдири билан боғлиқ ҳолда тушунса, мамлакат аҳолиси ўртасида яхлит ижтимоий бирлик вужудга келади. Ана шундай маънавий-руҳий яқдиллик ҳолати эса жамиятда умумий ижтимоий-сиёсий барқарорликни таъминлашнинг асоси бўлиб хизмат қилади.

Миллатлараро тотувлик – бу шунчаки баландпарвоз, яқин ўтмишимиздаги жарангдор, ҳаётдан узилган сохта дўстлик ва зўрма-зўраки қардошлик туйғуси эмас. Аксинча, у конкрет ҳаёт муаммолари, тириклик эҳтиёжи, ҳар бир фуқаро кундалик турмуш талаблари билан боғлиқ бўлган ва ана шу талаблар, эҳтиёжлар қай даражада қондирилаётгани билан узвий боғланган, серкирра ҳаётнинг барча жабҳаларини ўзига мужассам этган ижтимоий-маънавий ҳодисадир.

Миллатлараро тотувлик – сиёсий ҳодиса сифатида. Ўтиш даврининг мураккаб тўлғоқ ҳолатларида ўзгараётган воқеликнинг барча зиддиятлари, қийинчиликларига сабрбардош, матонат, ички ирода кучини қарши қўя оладиган, онгли ва фаол фуқаролар жамиятини таркиб топтириш, улар-

нинг ғоявий-мафкуравий бирлигини таъминлашга эришиш фавкулудда муҳим аҳамият касб этади. Зеро, ўтиш даврида давлат ижтимоий ўзгаришлар жараёнида бош ислохотчилик вазифасини бажараётган бир пайтда унинг сиёсий иродаси, аҳоли турли табақалари манфаатларини ўзида мужассам этган сиёсий стратегияси ана шу муаммоларни нечоғлик оқилона ҳал эта олганлиги билан баҳоланади. Ўзбекистонда миллатлараро муносабатлар ечими, ўтиш даврида нафақат жамият зиммасидаги долзарб муаммо, балки давлат сиёсатининг ҳам муҳим бўғинига айлантирилди.

Миллатлараро тотувлик – иқтисодий ҳодиса сифатида. Моҳияти ва мазмунига кўра мутлақо янги жамиятни барпо этиш асносида иқтисодий тангликлар мавжуд бўлган бир пайтда одамларнинг диний мансубликлари, акидалари, миллий таркибидан қатъий назар мамлакат фуқароси сифатида уларнинг рўзғор имкониятлари, иқтисодий ҳолатларидан келиб чиққан ҳолда кундалик турмуш эҳтиёжларини ижтимоий адолат юзасидан тенг равишда қондириб туриш муҳим аҳамиятга эга. Адолатли иқтисодий сиёсат мамлакатда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг моҳиятини, мазмунини, самарасини ва истиқбол микёсларини белгилайди. Аҳолини табақавий ва эътиқодий, миллий мансубликларидан қатъий назар амалга оширилаётган иқтисодий кўмак сиёсати уларни умумий тақдир ва умумий истиқбол манфаатлари доирасида яқинлаштиради ва бирлаштиради.

Миллатлараро муносабатлар – ижтимоий ҳодиса сифатида. Тирик жоннинг ҳаётга интилиши, яшаш учун курашиши омиллари ижтимоий барқарорликдан, ижтимоий таъминотдан ҳақли равишда манфаатдор бўлиш учун курашга доимий равишда даъват этиб туради. Зеро, мамлакатнинг ҳар бир фуқароси ўз давлати ва жамиятининг барча имкониятларидан, моддий ва маънавий неъматларидан фойдаланишга ҳақлидир. Ижтимоий муносабатлар жамият янгиланаётган бир пайтда эскича қарашлар билан энди шаклланаётган янги ёндашувлар ўртасида табиий кечувчи коллизиялар мажмуидан иборат бўлади. Реал борликни янгича идрок қилиш орқали унинг моҳиятини англаш, мавжуд зиддиятлар илдизларини тўғри белгилаш ва ижтимоий муроса йўлларига онгли чиқа олиш ўтиш даврини бошдан кечираётган камдан-кам мамлакатларга насиб қилгани та-

рихдан маълум. Миллатлараро тотувлик тамойиллари ижтимоий тенглик ва адолат маҳсули сифатида умуммиллий менталитет тизимини, дунёқарашлар уйғунлигини юзага келтирувчи улкан ижтимоий моҳиятга эга бўлган ходиса ҳамдир.

Миллатлараро муносабатлар – маънавий-ахлоқий ҳодиса сифатида. Миллат ўз-ўзини англаш, маънавий тикланиш жараёнларида миллий маҳдудлик ва худбинликка йўл қўймаслиги муҳим аҳамиятга эгадир. Миллий уйғониш жараёнини бошдан кечираётган ҳар бир халқ ўзининг миллий кадриятларини умуминсоний кадриятлар билан боғлиқ ҳолда ҳис қилиши лозим. Миллатнинг миллат сифатида англаши даставвал инсоннинг инсон сифатида ўз-ўзини англашидан бошланади. Акс ҳолда миллий маҳдудлик, миллий калондимоғлик, миллий мансублиги оркали ўзига бино қўйиш иллатлари авж олади.

Миллий кадриятлар инсоннинг инсон сифатида ўзини англаши, ўз-ўзини ҳимоя қила олиши, эришган зафар йўли ва мағлубиятлари, ситамли дамларининг ёдномаларидир. Ҳар бир халқ умуминсоний дунёга ўзининг ана шу тарихий дастури билан кириб келади. Инсониятнинг умумий тарихи ҳам миллий кадриятлар силсиласи, якуний мажмуидан иборатдир. Инсон ўзини башариятнинг узвий бир бўлаги деб ҳис этиши оркали миллий биқиклик, тор манфаатпарастлик, худбинлик ботқоғидан халос этади. Шундагина у олам ва одам ўртасидаги муносабатлар, алоҳидалиқ ва умумийлик ўртасидаги боғлиқликлар ҳақида ўйлашга қодир бўлади. Ана шу маънавий, интеллектуал-руҳий, ахлоқий имкониятлар инсонни ҳар қандай тор доиралардан кенг дунёга олиб чиқади.

Инсонийлик деганда фақат шахснинг жамиятга кўчувчи хиссасинигина тушунмаслик керак. Ҳозирги замон шахси жамият эришган маънавий мулк, бойликлар заҳираларидан нечоғли самара билан фойдаланишига кўра баҳоланади. Тўлақонли шахс жамиятга берувчи фойдалари ва жамиятдан олувчи манфаатлари нисбатини теран англовчи ҳамда ўз амалиётида бу нисбатда мувозанат бузилмаслигига катъий риоя этувчи фаол субъектдир. Шу боисдан ҳам мамлакат фуқароси ўз онгли эҳтиёжлари, интилишлари, хоҳиш-истагига қараб жамиятдан ўзининг маънавий мўлжаллари

доирасида манфаатлар олиши табиий жараёнدير. Бу жараён куйидаги йўналишларда ўз ифодасини топади:

Сиёсий соҳада бу фуқародан сиёсий фаоллик, ўз хохиш-иродасини, мақсад ва интилишларини умумжамият ва умумхалқ манфаатлари билан муштарак ҳолда ҳамда ана шу уйғунлик масъулиятини чуқур англаган тарзда сиёсий йўллар билан амалга оширишни, юксак сиёсий савияни талаб қилади. Бу эса, ўз навбатида, янгиланишлар моҳиятини чуқур англашни такозо этади. Шахснинг ижтимоий-сиёсий жараёнлардаги ҳиссаси жамият ҳаётида фаоллиги билан белгиланади.

Ахлокий соҳада бу фуқароларнинг маънавий-ахлокий мезонлари, хатти-ҳаракатлари, ҳаётга муносабатларида кўзга ташланади. Фуқароларнинг маънавий-ахлокий етуклик даражаси миллатлараро муносабатлар орқали, турли миллат вакилларининг умумий мақсад йўлидаги бирлашуви билан боғлиқдир.

Эстетик соҳада бу маданиятлар ўртасидаги муносабатларни ўз ичига олади. Бугун мамлакатимизда барқарор ривожланаётган маданиятлар ҳамкорлиги, турли миллатлар ўртасидаги маданий муросадан ижтимоий муросага, жамиятда мувозанат концепциясининг амалиётига айланмоқда. Ҳинд, араб, турк, рус ва европа кинофильмларининг, турли мамлакатлар санъати, хусусан, кўшиқчилигининг илғор намуналари Ўзбекистонга кириб келаётганлиги миллий маданиятимизга соя ташламаётганлигидан, аксинча, миллий маданиятнинг жаҳон маданияти билан уйғунлашиб бораётганлигидан далолат беради.

Турмуш тарзидаги бағрикенглик бу турли миллат вакиллари миллий анъаналари, урф-одатларининг ўзаро таъсири, уларнинг ўзаро яқинлашуви натижасида ижтимоий мувозанатни барқарорлаштириш демақдир. Бугун мамлакатда фаолият кўрсатаётган 80 дан ортиқ миллий-маданий марказларнинг фаолияти худди ана шу мақсадга йўналтирилган.

ТОЛЕРАНТЛИК ВА ИЖТИМОЙ ҲАМКОРЛИК

Ўзбек халқининг бағрикенглиги миллат менталитетига хос фазилатдир. Халқимизнинг ҳаётга катта иштиёқ билан ёндошуви, табиат ва жамиятга хос барча қадриятларга

чукур ҳурмат билан муносабатда бўлиши турли эл ва элатлар вакиллари, маслаги ва характери, ғоявий карашлари ранг-баранг бўлган фуқаролар билан мулоқотларга кириша олиши ҳамда бу муносабатларни мустаҳкамлай билиши миллий фазилатга айланган. Биринчи Президент Ислоҳ Каримов томонидан назарий асосланган толерантлик концепцияси халқимизнинг асл табиати, феъл-атвори, миллий менталитети моҳиятидан келиб чиқади. Ўтиш даврида эса халқимизнинг миллий руҳи, психологиясини айнан ифодаловчи бу концепция мураккаб вазиятларда жамиятда барқарорликни сақлашга маънавий асос бўлиб хизмат қилди.

Кўп минг йиллик тажрибамиздан маълумки, миллий толерантлик халқимизнинг метиндек мустаҳкам сабр-бардоши, бағрикенглиги оғир вазиятларни енгиб чиқишда айниқса асқотиб келди. Шу боисдан ҳам, миллатлараро муносабатларни барқарорлаштиришдаги энг қийин шароитларда ҳам умумий хонадон – бутун мамлакат тақдири ҳар бир фуқаро тақдири билан боғлиқ ҳолда тушунилди ва масалага ана шу нуқтаи назардан ёндашилди.

Халқимиз толерантлиги Ўзбекистонда миллий ҳамжиҳатлик руҳини таркиб топтирди. Турли миллат вакиллари Ўзбекистонни ўз ватани деб ҳис эта бошлаб, миллий маданияти, санъати, диний муносабатлари ва эътиқодини намойиш этишда кенг имкониятларга эга бўлдилар. Ўзбекистонда иш юритаётган 80 дан ортиқ миллий-маданий марказлар ва уларнинг фаолиятлари ана шундан далолат беради. Мамлакатимизда турли миллий маданиятларнинг ривожланиши, нафақат турли халқларни этник ўзига ҳослигини сақлаб, уни такомиллаштириш имконини беради, балки уларнинг ватан ягоналиги, жамиятнинг ички бир бутунлигини қалбдан ҳис этишларига маънавий шарт-шароитлар барпо этади.

Юрт тинчлиги, ватан равнақи, халқ манфаати миллати, элати ва диний мансублигидан қатъий назар барча учун бирдай тегишлидир. Ўзбекистонда яшайдиган ҳар бир фуқарода ана шу Ватан тақдирига дахлдорлик ҳиссининг кучайганлиги, юрт тақдири билан ўзининг тақдирини уйғун англаши, мамлакат ва халқ камолоти, истиқболи учун юксак масъулият ҳиссини туйиши муҳим фазилатга айланди.

Айтиш мумкинки, ана шу туйғу Ўзбекистон фуқароларини бир-бирига яқинлаштирди, маънавий яқдиллигини таъминлади.

Демократик тамойиллар чуқурлашиб бораётган, эркин шахс ва эркин фуқаро шаклланаётган бир пайтда юкоридаги фазилатлар алоҳида аҳамият касб эта боради. Ватан туйғуси, эл-юрт ташвишини қалбига кўчирган фуқароларгина жамиятда эркинлик ва озодлик тушунчаларини чуқур англайди, унинг асл моҳияти, том маъно-мазмунини билиб, демократия имкониятларини суистеъмол қилмайди.

Бугун жамиятимизда миллий ғурур ва миллий ифтихорнинг юксак маданият ва юксак ахлоқ категориялари билан синтезлашган шакли вужудга келди. Худбинлик, ёввойилашган миллатчилик, сохта мағрурлик, калондимоғлик, бошқаларни камситиш эвазига ўзини устун қўйиш қабиладаги ғайриинсоний қусурлар барҳам топди.

Халқларнинг ўзлигини англаш жараёни, қадимий анъаналар, урф-одат ва маросимларни ўзлаштириш орқали миллий хусусиятларнинг такомиллаштирилиши ўша миллатга мансуб бўлган шахснинг миллий-маданий даражасининг ривожланишига олиб келади. Айни пайтда аҳолининг миллий-маданий даражаси нечоғлик ошгани сари глобал муҳит, яхлит оламга дахлдорлик хисси кучая боради. Яхлит оламдан ажралиб қолиш уни таназзулга олиб келиши муқаррар эканлигини англайди. Ана шу ички маданий янгилашиш, баркамоллашиш жараёни яъни оламни англаш шахсни глобаллашув жараёнига олиб киради. Ўзлигини англаган шахс тор тушунчалар қобиғидан чиқиб, ўз миллий қадриятларини дунёвий кўламлар, умуминсоний қадриятлар даражасига кўтара билади.

Миллий маданиятлар тараққиёти бутун мамлакат яхлит маданиятининг тараққиётига бевосита ижобий таъсир кўрсатади. Ҳар бир этнос ўзининг этник хусусиятларини намоён қилиш орқали бутун сайёрамиз тараққиётига боғлиқ бўлган, умуминсоний қадриятларга айланган маданиятни бойитишга муваффақ бўлади. Ҳар қандай миллий маданият ўз даврининг тарихий тараққиёти билан боғлиқ бўлган жаҳон маданиятини англамасдан, уни қабул қилмасдан, унга эргашмасдан тараққий топмайди. Ҳар қандай миллатнинг бошқа бир миллат маданиятини ўрганишга қодирлик

даражаси фуқаронинг ички маданиятидан, якка-якка шахсларнинг маданий-маърифий даражасидан иборат бўлган яхлит миллат менталитетидан келиб чиқади. Бу яқин кўшни маданиятларнинг ҳаётийлигини, яшовчанлигини, айни пайтда таъсирчанлигини кўрсатади. Шу билан бирга ана шу миллат маданияти, умумжаҳон маданиятининг бир бўлаги сифатида ўз киёфасини кўрсатишга қодир бўлади. Ана шундай ҳолатнинг ўзи, бир миллатнинг бошқа миллат кадриятларини англашга, асрашга, ўзаро муносабатларини барқарорлаштиришга хизмат қилади.

Миллатчилик, ирқчилик, шовинизм тоталитаризм моҳиятини белгилаб берадиган маънавий-ижтимоий иллатлар бўлиб, миллий маданият тараққиётига зомин бўладиган ғайриинсоний ҳодисалардир. Этнокрatik кайфият миллатни таназзулга олиб келади, миллий худбинлик кайфиятларининг чуқурлашишига, бошқа миллатларнинг камситилишига, улар имкониятларининг чекланишига сабаб бўлади.

Миллатчилик, шовинизм, тоталитар режим натижасида вужудга келган миллий маданиятларни қамалга олиш тизими барбод бўлди. XX аср сўнггида вужудга келган жуда қатта кадрият, умуммиллий ва умуминсоний неъмат ана шу билан белгиланади. XX аср фан-техника тараққиёти, коинотни забт этиш, ҳарбий-техника ва қирғин қуроллари ишлаб чиқаришнинг ҳайротомуз ривожини орқали инсон тафаккури ва ақл-идроқи, даҳолик қудрати билан бирга миллий тараққиётни барбод этиш, миллатларни қамалда сақлаш, улар устидан ҳукмронлик қилиш иллатларини ҳам кўрсатди. Айни пайтда бу нуқсонлар, соғлом инсоний тафаккурдан ва соғлом ғоялардан узокдалиги сабабли ўзини ўзи барбод этди. Натижада XX асрнинг сўнгги ўн йиллигида миллий раванқ, миллий ўзлигини англаш, миллий тараққиёт даврининг янги босқичи вужудга келди. Бу миллий, умуминсоний ва дунёвий маданиятнинг ривожланишига ҳамда XXI аср цивилизациясига замин яратди.

Ижтимоий ҳамкорлик жараёнлари нафақат давлатлараро даражада, балки минтақалараро ҳамда жамоалараро кўламларда ҳам фаол амал қилиб келади. Ҳозирги замон ижтимоий жараёнлари таҳлилига тизимий ёндашсак, унда давлатлараро мулоқотлардан кўра ташкилотлараро муносабатлар кўламли таркибининг изчил тараққий этаётганли-

гига амин бўламиз. Муайян мамлакатлар ҳудудларида илдиз отиб, бугун юксак суръатлардаги ривожланиш боскичига ўтган қатор халқаро ташкилотлар, йирик банклар, концернлар, корпорациялар ўз иқтисодий, молиявий ҳамда маънавий-интеллектуал салоҳиятлари даражаларига кўра, баъзи мамлакатларнинг умумий ижтимоий-иқтисодий имкониятларидан ҳам бир неча баробар устун мавқеларга эга бўлиб бормоқдалар. Ҳозирги замон жамияти учун хос хусусиятлардан бири ҳам, ижтимоий ҳамкорликлар негизига қурилган йирик халқаро ташкилотлар мақеининг ортиб бориши, давлатлар эса олиб борилаётган ташқи ва ички сиёсатнинг, нодавлат ташкилотлар, фирмалар юритаётган фаолият йўналишлари билан мувофиқлаштирилиб бориши тенденцияларидан иборатдир. Шу боисдан ҳам, ижтимоий ҳамкорлик ҳодисаси нафақат муайян иқтисодий-ижтимоий алоқалар, мулоқотлар манбаи, балки ҳар қандай ижтимоий тизимлар, тузилмалар юзага келишининг дебочаси, негизи ҳамдир.

Ижтимоий ҳамкорлик ҳодисасига муайян тизим сифатида ёндашув, унинг энг муҳим жиҳатлари, характерли қирраларини, тизим ясовчи белгиларини аниқлашни тақозо қилади. Мазкур ҳодисани тавсифловчи хусусиятлар жумласига қуйидагиларни киритиш мумкин:

– ижтимоий ҳамкорлик жараёнида иштирок этаётган жамоаларда оқилона меъёр, адолат мезонлари амал қилади;

– ижтимоий тенгсизликнинг ҳар қандай кўринишлари барҳам топади;

– жамоа аъзолари иш билан таъминланади ва фаровонлик имкониятларига кенг йўл очиб берилади;

– жамоа ва жамиятда тинчлик, мурося вазияти барқарорлашади. кишиларнинг ҳаёт кечиришлари ва фаолиятлари учун қулай ижтимоий-сиёсий муҳит юзага келади;

– жамоа аъзоларининг маънавий-интеллектуал, маданий савияларининг доимий такомиллашиб боришига эҳтиёжлар ортиб боради;

– жамоа ва жамиятда ташкилотлараро ҳамда давлатлараро мулоқотлар доираси кенгайиб, бевосита ташкилот ҳамда фуқаролараро муносабатлар тизими таркиб топади;

– жамоа ва жамият аъзолари тор миллатчилик ёки маҳаллийчилик манфаатлари доирасида фикрлаш даражаси-

дан юксалиб, жамоалараро ҳамда жамиятлараро фикрлаш малакасига эга бўладилар.

Ижтимоий ҳамкорлик жараёнларининг муайян мамлакат доирасида амал қилишига а) давлат тузулмалари; б) сиёсий партиялар ва жамоат ташкилотлари; в) оммавий ахборот воситалари, радио, телевидение; г) диний оқимлар ва уларнинг ташкилотлари; д) ҳуқуқ-тартибот идоралари, армия; е) норасмий ташкилотлар; ж) қасаба уюшмалари ва бошқалар фаол таъсир ўтказиб келади.

Ҳозирги ижтимоий-сиёсий жараёнлар, миллатлараро муносабатларнинг эволюцияси, тадрижий ривожланиш босқичлари Ўзбекистонда яхлит миллий-маънавий муҳит шаклланаётганлигидан, миллати ва элатидан қатъий назар, ҳар бир фуқаро ана шу муҳитдан манфаатдор бўлаётганидан далолат бермоқда. Манфаатдорлик туйғуси эса, ўзаро ҳурмат, юксак маданият, етуклик ва қомилликка интилиш орқали мазмунан бойиб бормоқда.

ХУЛОСА

Ўзбекистон умумпланетар ўзгаришлар жараёнлари оқимида ўзининг бетакрор ижтимоий-сиёсий, маънавий янгиланишлари дастурига эга бўлган мамлакат сифатида ўзига хос ва ўзига мос мавқе эгаллади. Янги цивилизация ва инсоният тараккиётига кучли таъсир ўтказишга қодир бўлган давлат сифатида ўзининг кенг имкониятларини намён эта бошлади.

Ўзбекистонда амалга оширилган фавқулодда кенг қўламдаги ишлар ҳозирги замон жаҳон цивилизацияси билан муштарак эканлиги алоҳида қайд этилиши лозим. Ўзбекистонда миллий, регионал ва умумпланетар мўлжаллар доирасида изчил ва тадрижий кечаётган ялпи ўзгаришларни ўз вақтида ўрганиш, амалга оширилаётган ижтимоий-сиёсий жараёнларни таҳлил этиш, баҳолаш ҳамда илмий-назарий умумлашмалар қилиш асносида бу жараёнларни мақсадли бошқариш Республикадаги янгиланишлар ривожини ўзига хос кечаётганлигини ифода этади. Ижтимоий-иқтисодий, маънавий ҳаётни мақсадли такомиллаштириш, бу муҳитни умуминсоний ва миллий тамойиллар уйғунлиги руҳида ривожлантириш, сиёсий плюрализмга шарт-шароитлар яра-

тиш, либерализм муҳити, ҳар томонлама янгиланишлар жараёни бошланишига назарий пойдевор кўйди.

Ўзбекистонда маънавий-руҳий покланиш, миллий кадриятларни тиклаш, ворислик анъаналарига садоқатли авлодни тарбиялаш ва амалиётга жорий этиш концепцияси ишлаб чиқилди. Мамлакатимизни озод ва обод жамиятга айлантирувчи, ватан равнақини маънавий таъминлаб берувчи миллий истиқлол ғояси шаклланди.

Миллий истиқлол моҳияти ва мустақиллик ғояларини англашда тарихий шахслар, буюк алломалар ва саркардалар, хусусан, Аҳмад Фарғоний, Имом Бухорий, Абу Мансур Мотуридий, Жалолиддин Мангуберди, Амир Темур, Улуғбек, Алишер Навоий, Бобур ва бошқа улуғ аждодларимиз ҳақидаги тарихий ҳақиқатнинг рўёбга чиқиши катта аҳамиятга эга бўлди.

Миллий урф-одатлар, кадриятлар ва анъаналарнинг тикланиши, янги жамият куришда маънавий-маърифий тарғибот ва таълим-тарбиянинг роли оширилди. Бу соҳани тубдан ислоҳ қилиш ва янгилаш жараёнлари изчил амалга оширилмоқда.

Ижтимоий онг мазмунининг тобора инсоний моҳият касб эта бориши, шахс ҳақ-ҳуқуқлари барқарорлашгаётганлиги, халқаро маконда меҳр-шафқат, бағрикенглик, одамийликка доир умумпланетар майлнинг кучайиши жамият, жамоа ва шахс маънавиятида янгиланиш жараёнларини амалга ошириш билан бевосита боғлиқдир. XX аср сўнгига келиб инсоният ўз қазоси ҳам, ўз давоси ҳам ўз қўлида, реал саъй-ҳаракатларида, тафаккур тарзида эканлигини тўла англаб етди. Дунё ўз-ўзини асраш инстинктини ишга солиш тараддудини кўрмоқда.

Ана шу жараёнларда марказий масалалардан бири ҳамма саъй-ҳаракатларни инсонга, унинг реал манфаатларига, руҳий интеллектуал соғломлигига, маънавий тарбиясига қаратиш вазифасидир. Президент Ш.М.Мирзиёев ялпи янгиланишлар ва туб ўзгаришлар моҳиятини худди ана шу омилларда кашф этиб, ислохотлар барча жабҳаларини айна инсон орқали амалга ошириш назариясини асослаб берди.

Янгиланиш жараёнларининг пировард натижалари ҳам инсон имкониятларини тўларок юзага чиқишига, шахс потенциали, салоҳият заҳиралари намоён бўлишига кенг йўл очишдан иборатдир.

М У Н Д А Р И Ж А

Кириш.....	3
Маънавият – ижтимоий тараккиётни харакатлантирувчи куч	4
Тарихий хотирани тиклаш ва янги тарихни яратиш.....	8
Англаш жараёни – тарихий ходиса сифатида	12
Ўзгараётган замон ва миллий истиклол ғояси	15
Ижтимоий муроса маданияти	19
Толерантлик ва ижтимоий ҳамкорлик	24
Хулоса.....	29

НАРЗУЛЛА ЖЎРАЕВ

МАЪНАВИЯТ – ОДАМ ВА ОЛАМ
ХАЛОСКОРИ

Тошкент «Маънавият» 2018

Мухаррир *Ф. Эргашев*
Мусаввир *Ш. Соҳибов*
Мусаххих *М. Ҳасанова*
Компьютерда тайёрловчи *Ш. Соҳибов*

Лицензия АІ №189, 10.05.2011 йилда берилган.
Босишга 10.09.2018 йилда рухсат этилди. Бичими 84x108 $\frac{1}{32}$.
Таймс гарнитураси. Офсет босма усулида босилди. Шартли б. т. 1,68.
Нашр т. 1,42. 3000 нусха. Буюртма № 18-46. Нархи шартнома асосида.

«Маънавият» нашриётида чоп этилди. 100047. Тошкент,
Тараққиёт 2-берккўча, 2-уй. Шартнома № 18-18.

B/n

ISBN 978-9943-04-354-1

9 789943 043541

Мастерки